

MA'RIFATPARVARLIK TASHABBUSKORI

*Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti**O'zbek tili va adabiyoti fakulteti 2-bosqich talabasi***Abdumutalova Shirin Axmad qizi**

Annotatsiya: *Ushbu keltirilgan maqolada qator pedagogik va ilmiy ishlar olib borgan, o'z asarlarida xalqqa ta'lim berish, madaniyatni rivojlantirish, xalqni yuksaltirish borasida g'oyalarni ilgari surgan, ma'rifatparvarlikning haqiqiy tashabbuskori Abdulla Avloniyning hayoti va faoliyati haqida ma'lumotlar bayon etilgan.*

Kalit so'zlar: *Ma'rifatparvar, muallim, pedagog, truppa, uy-muzey, Begali Qosimov.*

ABDULLA AVLONIY - o'zbek adabiyotining yirik namoyondalaridan biri va ma'naviy jihatdan yetuk ma'rifatparvar sifatida tanilgan shaxs. U o'zining ko'plab asarlari bilan muallim va madaniyat arbobi sifatida yurtimizda ma'rifat va ta'limni rivojlantirishda muhim rol o'ynagan.

Avloniy 1878-yil 12-iyulida Toshkentda Mergancha mahallasida to'quvchilar oilasida tug'ilgan. Oilasidagi moddiy yetishmovchiliklar sababli bolaligidan suvoqchilik, g'isht quyish, pechkachilik, binokorlik, duradgorlik kabi kasblar bilan shug'ullangan. Bularning ortidan „Imoratchi usta“ degan nom oladi. U tarjimai holida bu haqida shunday yozgan: "12 yoshimdan O'qchi mahallasidagi madrasada dars o'qiy boshladim. 13 yoshimdan boshlab yoz kunlari mardikor bo'lib ishlab, oilamga yordam qilib, qish kunlari o'qir edim. 14 yoshimdan boshlab, o'sha zamonga muvofiq har xil she'rlar yoza boshladim. Bu zamonlarda „Tarjumon“ gazetasini o'qib, zamondan xabardor bo'ldim". 1885-1889-yillarda O'qchidagi eski maktabda, so'ng madrasada o'qigan Madrasani bitirib, maktabdorlik bilan shug'ullandi. Orenburg, Qozon, Tiflisda chiqib turgan gazeta-jurnallarni kuzatib borgan.

Avloniy XX asr boshida jadidchilik harakatiga qo'shildi. Toshkentdagi jadidlarning faol ishtirokchilaridan biri sifatida tanildi. 1906-yildan she'rlari bilan matbuotda qatnasha boshlagan. Arab, rus, fors_tillarini o'rganib, bu tillarda ijod qilgan mutafakkirlarning asarlarini o'qigan, ba'zilar (masalan, Lev Tolstoy, Konstantin Ushinskiy asarlari) ni o'zbek tiliga tarjima qilgan. 1906-yilda „Taraqqiy“, 1907-yilda o'z uyida „Shuhrat“ gazetalarini chiqargan. Bu gazetalar yopib qo'yilgach, 1908-yilda yashirin ravishda „Osiyo“ gazetasini nashr etdi. 6-sonidan so'ng hukumat bu gazetani ham taqiqlab qo'ygan. Avloniy birinchi bo'lib kimyo, geografiya, fizika va astronomiya fanlarini maktabda o'qitish taklifini beradi. Ilg'or g'oyalarni maktab orqali xalqqa tarqatishga harakat qildi: Toshkent shahrining Mirobod mahallasida mahalliy aholi bolalari uchun yangi usul maktabi ochib (1908), o'zi ona tili va adabiyotdan dars berdi. 1909-yilda „Jamiyati xayriya“ tuzib, yetim bolalarni o'qitgan. Shu yili „Adabiyot yoxud milliy she'rlar“ nomli to'rt qismdan iborat she'riy to'plamining birinchi juz'ini nashr ettirgan. 1912-yilda Avloniy Toshkentning Degrez mahallasida ikki sinfli maktab ochgan. Bu maktabda dunyoviy fanlar o'qitilishi bilan maktabxonalaridan farq qilgan.

Avloniy yangi maktablar uchun qo'llanma va o'qish kitoblar yozib, nashr qildirgan (masalan, „Birinchi muallim“, 1911; „Ikkinchi muallim“, 1912; „Turkiy guliston yoxud

axloq“, 1913; 4 juzd (qism) li „Adabiyot yoxud milliy she'rlar“ to'plami, 1909–1915; „Maktab gulistoni“, 1915; „Mardikorlar ashuvlasi“, 1917 va boshqalar). Munavvarqori, Muhammadjon Podshoxo'jayev, Tavallo, Rustambek Yusufbekov, Nizomiddin Xo'jayev, Shokirjon Rahimiy kabi taraqqiychilar bilan birgalikda „Nashriyot“ (1914), „Maktab“ (1916) shirkatlarini tashkil etgan.

Avloniy xalq ongini oshirish uchun teatr san'atidan ham foydalangan. U 1913-yilda „Turkiston“ nomli teatr truppasini tashkil etishda va uning ishida faol qatnashgan. 1910–1916-yillarda bir qancha sahna asarlarini tarjima qildi va o'zi sahnalashtirdi. Avloniyning sahna asarlari Toshkent, Farg'ona, Andijon, Qo'qon, Xo'jand kabi shaharlarda qo'yilgan. Bu asarlarda XX asr boshlaridagi Turkiston hayotining keng manzaralari o'z ifodasini topgan. Avloniy truppasida Mannon Uyg'ur tarbiya topgan; truppa bilan Hamza, Ozarbayjon dramaturglari Uzayr Hojibekov, Ruhullo hamkorlikda bo'lgan. Oktyabr inqilobidan keyin xalqqa va'da qilingan erkinlikning berilmaganligi shoir ijodida tushkunlikning paydo bo'lishiga olib keldi. („Xafalik soatda“ she'ri, 1919)

Avloniy 1917-yilda „Turon“ gazetasini nashr qildi. Gazetasida siyosiy va ijtimoiy voqealar yoritilgan. 1918-yilda Avloniy „Ishtirokiyun“ gazetasini tashkil etishda qatnashdi va uning muharriri bo'ldi. 1919–1920-yillarda Sho'ro hukumatining Afg'onistondagi siyosiy vakili va konsuli. Afg'oniston xalq ta'limi vaziri. „Kasabachilik harakati“ jurnali bosh muharriri (1921). 1921-yildan Avloniy maktablar ochish, xalqni savodxon qilish, o'zbek xotin-qizlarini o'qitish, o'qituvchilar va ziyoli kadrlar tayyorlash ishlari bilan shug'ullandi. U 1923–1924-yillarda Eski shahardagi xotin-qizlar va erlar maorif bilim yurtlari (inproslar) da mudir, 1924–1929-yillarda Toshkent harbiy maktabida o'qituvchi, 1930–1934-yillarda O'rta Osiyo davlat universiteti (hozirgi O'zbekiston Milliy universiteti)da til va adabiyot kafedراسi mudiri, professori. Shu davrda u o'zbek maktablarining 7-sinfi uchun „Adabiyot xrestomatiyasi“ tuzib, nashr ettirdi (1933). „Avloniy 1895-yildan Hijron, Nabil, Indamas, Shuhrat, Tangriquli, Surayyo, Shapaloq, Chol, Ab, Chig'aboy, Abdulhaq taxalluslari bilan tanqidiy va ilmiy maqola, 4000 misradan ortiq she'r ijod qilgan.

Avloniyning ijodiy faoliyatida „Advokatlik osonmi“ (1914), „Pinak“ (1916), „Biz va siz“ (1917), „Portugaliya inqilobi“, „Ikki muhabbat“, „Bo'ron“ kabi pesalari, „Tulki ila qarg'a“ masali, „Mardikorlar ashulasi“, „Vatan“ (1916), „Maktab“, „Bog'cha“, „Yalqov shogird tilidan“, „Tog'lardan bir manzara“, „Millatga xitob“, „Ishchilarga tortuq“, „Ko'klam keldi“, „Tovush“ kabi she'rlari, „Maqsad va maslak“ (1908-yil 9-aprel), „Holimizga doir“ (1908-yil 14-fevral) kabi maqolalari, „Hasad balosi“ majoziy hikoyasi va h.k.larni ko'rishimiz mumkin.

Avloniy qatag'on qilinmagan, xalq dushmani sifatida qoralanmagan bo'lsa-da, lekin 1966-yilgacha uning ijodi o'rganilmagan. O'limidan so'ng asarlari chop etilmagan. Uning ijodini Begali Qosimov tadqiq etgan va „Abdulla Avloniy“ asarini yozgan.

1968-yilda Avloniy yodgorlik uy-muzeysi tashkil etilgan. Toshkentda Avloniy nomidagi ko'cha, 2 ta mahalla, madaniyat uyi, miliy-tadqiqot instituti mavjud. 2019-yilda Avloniyning Afg'onistondagi missiyalari tog'risida hikoya qiluvchi „Avloniy“ filmi premyerasi bo'lib o'tgan. Shoir Muhammad Ali o'zining „Boqiy dunyo“ (1979) she'riy romanida Abdulla Avloniyni asar qahramonlaridan biri sifatida tasvirlagan. Toshkentdagi Adiblar xiyobonida Abdulla Avloniy haykali o'rnatilgan.

Undan tashqari Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev tashabbusi bilan pedagogika yo'nalishidagi oliygohlarda tahsil olayotgan iqtidorli talabalar uchun Abdulla Avloniy nomidagi stipendiyasi tashkil etildi.

Avloniy o'zining ma'rifatparvarlik g'oyalari bilan, o'zbek tarixida o'chmas iz qoldirgan. Bugungi kunda ham uning merosiga asoslanib, ta'lim va madaniyatni rivojlantirish jarayonida o'zligini yo'qotmagan ahamiyati davom etmoqda.

Uning jasoratli g'oyalari va ma'naviy qiyofasi yangi avlod uchun ilhom manbai bo'lib xizmat qilishda davom etmoqda. Abdulla Avloniy o'zbek xalqining ma'naviy yuksalishini ta'minlashda muhim bir shaxs sifatida har doim yodda saqlanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. N. To'xliyev va boshqalar. Toshkent ensiklopediyasi. Toshkent: „O'zbekiston milliy ensiklopediyasi“ davlat ilmiy nashriyoti, 2009 – 784-bet.

2. Oltinbek Olim. Jadid adabiyoti namoyondalari: Abdulla Avloniy. „Zabarjad media“, 2022 – 432-bet.

3. Kadirova M., The need for improving the methodology of teaching folklore in distance learning. current research journal of philological sciences, 2022, 3(03), 1-THE NEED FOR IMPROVING THE METHODOLOGY OF TEACHING FOLKLORE IN DISTANCE LEARNING | CURRENT RESEARCH JOURNAL OF PHILOLOGICAL SCIENCES (inlibrary.uz)

4. SH.A.Abdumutalova „Abdulla Avloniy asarlari orqali yoshlarga odob-axloq va tarbiya g'oyalarini singdirish“. Toshkent: „Ta'lim va rivojlanish tahlili onlayn ilmiy jurnali“ 2024. 129-132 bet